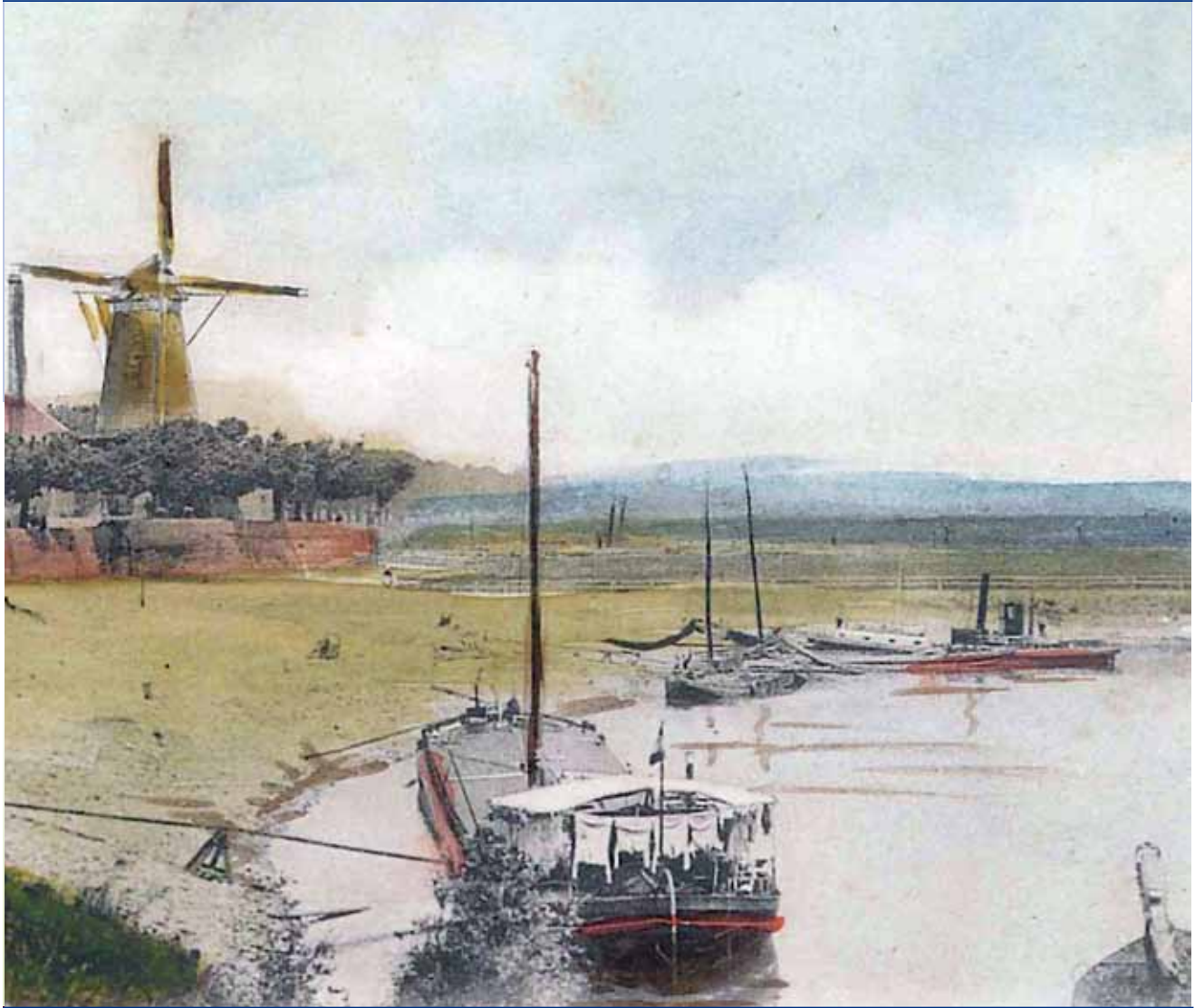

DE NIEUWE KRONIEK

UITGAVE OUDHEIDKAMER TIEL EN OMSTREKEN

Vijfde jaargang, nummer 1, maart 2014

Van de voorzitter

Hadden we in 2011 ons vorige lustrum en in 2013 de Crossingspresentatie, nu kijken we al weer uit naar het volgende lustrum in 2016. Er moet tegenwoordig zeer vroeg gepland worden om de nodige ruimte, hulptroepen en middelen tijdig te boeken. Er wordt ondertussen al gewerkt aan een nieuw lustrumboek. Naast het lopende programma wordt er weer veel op de rails gezet.

De leercurve van de Crossingspresentatie heeft binnen de vereniging verschillende bewegingen losgemaakt die leiden tot een meer professionele (maar niet tè!) aanpak van dit soort projecten. Dat bracht ons ook tot gedachten over de samenhang tussen de werkgroepen en de vereniging. In de ledenvergadering op 10 april 2004 zal dit worden toegelicht en besproken. Komt allen!

Wanneer u deze kroniek ontvangt is het lezingen seizoen bijna afgelopen. We kijken terug op een mooie cyclus, die gelet op het hoge aantal bezoekers ook door u gewaardeerd werd. Het bestuur heeft veel waardering voor de programmacommissie, die ieder jaar veel werk verzet om een aantrekkelijk lezingen- en excursieprogramma te presenteren. In het nieuwe seizoen zal naast diverse Nederlandse en streekgebonden cultuur-historische onderwerpen ook aandacht geschonken worden aan verschillende aspecten van Japan.

Tijdens de nieuwjaarsreceptie is ons lid Peter Schipper voor zijn jarenlange en wel zeer enthousiaste inzet voor de vereniging onderscheiden met de erepenning. U vindt daarover meer in dit nummer.

Binnen de Historische Werkgroep zijn ingrijpende wijzigingen aan de gang, o.a. naar nieuwe media zoals dvd en internet wordt gekeken. Dat betekent echter niet dat er geen boeken meer zullen verschijnen.

De Nieuwe Kroniek die u thans leest is de laatste van de hand van eindredacteur Bert Leenders. Hij heeft de afgelopen jaren een bijzonder grote prestatie neergezet, waarvoor hulde. Bert wil zijn inzet binnen een meerhoofdige redactie voortzetten. Daartoe treden onze leden Wim Veerman, Peter Schipper en Pierre van der Schaaf toe tot de redactie. Wij wensen hen daarbij veel succes en plezier. Wel zult u meer verenigingsnieuws aantreffen. Wie handig is met de computer krijgt nu al uitgebreide informatie per email via onze website. Wie dat stadium van handigheid (nog) niet heeft bereikt, blijft informatie op papier ontvangen.

We zullen ook meer met de website gaan doen, bijvoorbeeld het doorgeven van informatie over lezingen.

In het afgelopen jaar heeft BATO zijn 35-jarig jubileum gevierd met een bijzonder mooie bijeenkomst waarbij ook vroegere opgravers aanwezig waren. BATO onderzoekt en stelt zijn vondsten beschikbaar voor het provinciaal archeologisch depot in Nijmegen en daarmee voor een wijder publiek. In dit nummer leest u meer over de geschiedenis van BATO.

In dit nieuwe jaar zal het werk van de erfgoedcommissie over de gemeentelijke monumentenlijst tot een afronding komen waarover met de gemeente goed overleg wordt gevoerd. De eerste tekenen wijzen erop dat er overeenstemming bestaat over de criteria (monument of niet) en daarmee over de inhoud van de lijst zelf.

Onze vrienden van het Heemkundig Museum Ommeren verkeren inmiddels in de opperste staat van verandering. Onze collectie oude ambachten zal een nog mooiere opstelling krijgen in de nieuwbouw van het museum die in de loop van dit jaar zal worden opgeleverd. Het museum is samengegaan met het Boerenwagenmuseum en onze buurvereniging de Historische Kring Kesteren en Omstreken gaat haar intrek bij hen nemen. Het wordt daar een waar historisch centrum dat zeer de moeite waard is om te bezoeken (voor de internetters onder u: zie www.heemkundig-museumommeren.nl en www.boerenwagenmuseum.nl en www.hkko.nl).

U ziet het, er is voldoende leven in de vereniging. De betrokkenheid en het enthousiasme van de leden binnen de verschillende groepen is aanstekelijk. Aarzelt u niet om u op te geven bij onze secretaris, wanneer u aan een activiteit wilt meedoen of als u op enigerlei wijze een bijdrage wilt leveren aan de vereniging.

Namens het bestuur, Menko Menalda, *voorzitter*

DE NIEUWE KRONIEK

Uitgave
Oudheidkamer
Tiel
en Omstreken

Vijfde jaargang, nummer 1, maart 2014

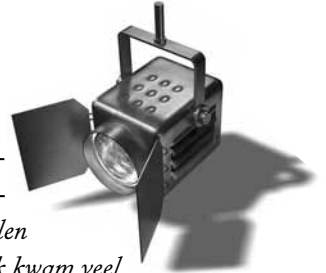
Inhoudsopgave

Van de voorzitter	2
Schijnwerper op.... Hans van den Hatert	4
De maagdelijke stadsmuur van Tiel	10
Archeologische werkgroep BATO 35 jaar jong!	15
De bevrijding van Tiel in 1813	21
Erepenning voor Peter Schipper	26
rubriek Uit de vlooienklap	27
Adriaan P. de Kleuver; de romantische historicus...	29
Nieuws van het Regionaal Archief	33

Aan dit nummer van de Nieuwe Kroniek werkten mee:

Toine Bäcker, Jan Beier, Jan Bouwhuis, Jan Buylinckx, Herman van den Hatert, Huub van Heiningen, Gert de Kruijff, Bert Leenders, Menko Menalda, Aad Nekeman, Peter Schipper, Willem Spekking en Folkert Schuurman.

Een van de bekendste Betuwenaren is ongetwijfeld Hans van den Hatert, beter bekend als Hannes. Hannes is de naam waarmee Van den Hatert jarenlang zijn columns in de Tielse Courant ondertekende. In 2012 zocht ik hem op om voor een artikel in het vervoersnummer van 'Het leven in Tiel' historische informatie te verzamelen over het station in Tiel. Het werd een lang bezoek. Hannes bleek een rasverteller. Ik kwam veel te weten over het spoor in de Betuwe in de tweede helft van de twintigste eeuw. Meer bezoeken volgden. Bij mijn laatste bezoek in april 2013 nam ik afscheid met de afspraak om terug te komen voor informatie voor een aan hem te wijden artikel in de reeks 'In de schijnwerper'. Door de overvloed aan kopij werd dat bezoek steeds uitgesteld. Op 13 november 2013 kwam het bericht dat Hans van den Hatert onverwacht op 91-jarige leeftijd overleden was. Daarom wijden we nu postuum de rubriek 'In de schijnwerper' aan deze markante Betuwenaar.

Schijnwerper op... Hans van den Hatert

Een Betuws Monument

Door Bert Leenders

Hannes werd op 27 september 1922 in Ochten in de Ambachtstraat geboren. Zijn vader was arbeider op de steenoven, die toen in Ochten nog in bedrijf was. Hannes was de jongste in een gezin dat verder bestond uit drie meisjes. Na de lagere school ging hij naar de ambachtschool in Tiel. Hier volgde hij de opleiding tot machinebankwerker en ging hij in 1937, zoals zo vele schoolverlaters in die tijd, bij Daalderop werken. Hij verdiende er 8 cent per uur. Dat was nog altijd vier cent meer dan zijn leeftijdgenoten zonder vervolgopleiding. Ondanks de karige verdiensten bewaarde Hans goede herinneringen aan zijn tijd bij Daalderop. In de Tielse Courant van 24 november 1982 vertelde hij daarover: 'We hebben er veel schik gehad. Tegen de avond ging er vaak één rond met een mondharmonica en dan galmden we: "De avond valt hortensia"'. Munitie maakten we. Tijdwaarnemers stonden erbij, die bepaalden het tarief. Je moest dan uitkijken voor spelbedervers. Dat waren nog wel

eens lui uit Maas en Waal.' Zijn volgende werkgever werd metaalwarenfabriek Kurtz. 'Ik kreeg daar vier cent per uur meer.' In de oorlog werd daar energie opgewekt met een stoommachine die met hout werd gestookt. Na zijn ontslag wegens de crisis vond hij in 1942 werk bij het 'spoor' in Kesteren. Hij trouwde op 13 maart 1956 met Margaretha Johanna (Gré) Keijman en kreeg twee zonen, Hans en Herman. Vanaf zijn huwelijk woonde hij onafgebroken in het veel gefotografeerde kleine spoorwachtershuisje aan de Stationsweg in Echteld.

41 Jaar bij het spoor

Bij de spoorwegen zou hij meer dan veertig jaar blijven werken. Hij begon in Kesteren. Hans daarover: 'Kesteren was toen een belangrijk spoorstation. Er werkten dertig mensen. Mijn taak als losarbeider was vooral het laden en lossen van expresgoed.' In Kesteren deed hij ook mee aan de landelijke spoorwegstaking in 1944.

Foto archief familie van den Hatert

Hij heeft er in de oorlogstijd veel meegemaakt, maar wist wel te ontsnappen aan de Arbeitseinsatz in Duitsland.

Tegen het einde van de oorlog moest hij evacueren. Eerst verbleef hij in Echteld, later werd een kippenhok in Wadenoijen een tijdje zijn verblijf. In 1944 bombardeerden de geallieerden de spoorbrug over de Rijn naar Rhenen. Het gevolg was veel minder werk op het station in Kesteren. Voor Hans als nieuwkomer betekende het een overplaatsing naar Rotterdam. Zijn taak bestond daar uit het controleren van de stationsuitgang. In 1947 kon hij, nadat hij de cursus arbeider-telegrafist gevolgd had weer terecht in eigen streek. Het station in Echteld werd zijn werkterrein. Dat station was op 15 mei 1938 al gesloten voor het personenvervoer. Twintig jaar heeft hij er gewerkt. Piet Schoots en Wim van Doesburg waren daar zijn collega's. Het emplacement was

aanvankelijk nog een belangrijke laadplaats voor bieten en een losplaats voor kunstmest, kolen en graan. Het werk van Hans bestond nadat ook het goederenvervoer stopte alleen nog maar uit het sluiten en openen van de slagbomen bij de twee bewaakte overwegen, het bellen naar Kesteren en Tiel om te melden dat de trein er aan kwam en het bedienen van de wissels. In 1967 werden de wissels gesloopt en had hij dus nog minder te doen. Zijn werk bestond nu nog alleen uit spoorwachterswerk: het tijdig sluiten van de slagbomen. De tijd tussen twee treinen vulde hij al snel met het schrijven van bijdragen voor de regionale pers.

Journalistiek werk

Dat betrof verslagen van de gemeenteraadsvergaderingen van de gemeente Echteld, verslagen van voetbalwedstrijden en ander regio-

naal nieuws uit Echteld en wijde omgeving. Hij schreef voor verschillende streekedities van het toenmalige Vrije Volk. Maar stuurde zijn bijdragen ook naar het Utrechts Nieuwsblad, De Tielse Courant en het Arnhems Dagblad. Jan Beijer kreeg in 1968 de opdracht om de noodlijdende Tielse Courant die Wegener gekocht had, uit te bouwen tot een veelgelezen dagblad. Daarvoor waren in het grote verspreidingsgebied correspondenten nodig. In De Nieuwe Kroniek van september 2011 beschrijft Jan Beijer zijn eerste ontmoeting met Hans van den Hatert en hoe de rubriek 'Betuwse praotjes' geboren werd. 'Uit Echteld meldde zich een man in een geblokt overhemd, een figuur met een krachtige uitstraling, een haantje-de-voorste. Hij luisterde aandachtig naar het praatje dat ik in het achterzaaltje van hotel Corbeleijn hield en stak zijn vinger op bij de rondvraag. 'Hoe hiet-gij ok alweer?'

vroeg hij. Dat klonk mij echt Betuws in de oren. 'Kun je net zo schrijven, als je praat?' vroeg ik op mijn beurt. Hij knikte. Zo werd de rubriek van Hannes geboren. Hans van den Hatert zou 34 jaar lang elke week op zaterdag in het hoekje linksonder op pagina 3 zijn rubriek Betuwse Praetjes van Hannes volschrijven. Een ongekend succes en een belangrijke trekker voor de krant. Je begon de zaterdag met Hannes, die soms vaak scherpe voorvalletjes in zoveel goedaardig dialect wist te verpakken, dat niemand er aanstoot aannam.'

Of er werkelijk niemand aanstoot aan nam is de vraag. Hij kon, ondanks dat zijn vrouw Gré er soms de scherpste kantjes van afhaalde behoorlijk confronterend zijn. Journalist Aad Nekeman: 'Het was geweldige humor maar soms vlijmscherp, meedogenloos zelfs maar altijd verrassend.' Hannes zat er niet mee. Voor dat

Hans van den Hatert bij zijn woonhuis; seinpost 25 (foto: Jan Bouwhuis)

Hans van den Hatert zingt tijdens een verkiezingsbijeenkomst 'de internationale' uit volle borst met PvdA voorman Wouter Bos. (foto archief familie Van den Hatert).

hij iets opschreef deed hij uitvoerig navraag. In zijn stukjes nam hij dan geen blad voor de mond. Zelf zei hij hierover: 'Mensen die er in staan, denken vaak dat de hele wereld het jarenlang onthoudt. Dat is natuurlijk niet zo. De volgende week worden er weer anderen op de hak genomen. Bovendien werkt het dialect verzachtend.' Overigens waren zijn columns lang niet allemaal kritisch. Vaak waren ze bijzonder grappig en gaven ze een mooi inkijkje in het gewone dagelijkse leven of stond een actuele gebeurtenis centraal.. Hannes had gepland om bij het bereiken van zijn 80-jarige leeftijd te stoppen met zijn wekelijkse column. Een wijziging in het editiestelsel van Dagblad Rivierenland dwong hem om een half jaar eerder zijn laatste column te publiceren. Hannes had er begrip voor, maar het voelde bij hem toch als een ontslag.

Een bank als monument

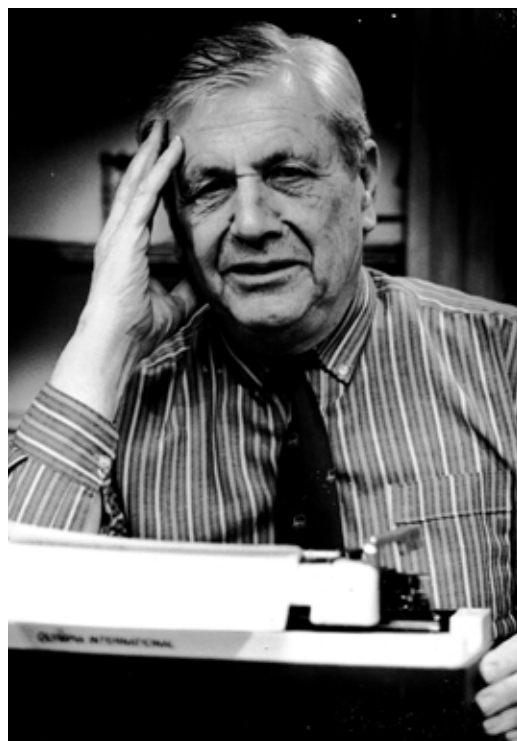
Wanneer je zijn columns naleest, blijkt het gemeentebestuur van Tiel vaak het voorwerp van zijn spot. Hans was dan ook zeer verrast toen juist die gemeente hem in 2002 voor alles wat hij gedaan had voor de streekcultuur en het schijven van zijn columns een bank aanbood compleet met schemerlamp op een van de meest prominente plekken van Tiel, de Groenmarkt. Met een open koets werd hij toen vergezeld door zijn vier kleinkinderen als een vorst zwaaiend naar de mensen langs de weg naar de openingsceremonie in Tiel gereden. Op de Groenmarkt was het een drukte van belang. Hans werd toegesproken door initiatiefnemer en raadslid Jan Groenhuisen, wethouder Willem Gradisen en de gemeentelijke communicatieadviseur Jan Beijer. Ook de toenmalige burgemeester van Echteld,

Henk Zomerdijk, was aanwezig. Een dameskoor zette de bijeenkomst extra luister bij met toepasselijke liederen. De bekende amateurcineast Jos Kruisbergen uit Dreumel maakte er een korte film van, die nog via You Tube te zien is. (www.tweestromenlandinbeeldengeluid.nl/films/portretten/hannes-van-den-hatert-een-betuws-document-2002)

De ‘Hannesbank’ is niet de enige blijvende herinnering aan Hans. Vervoersmaatschappij Arviva, noemde in 2013 een trein naar hem.

Naar Tiel

De laatste vijftien jaar tot 1983 werkte hij op het station in Tiel. Aanvankelijk werkte hij daar als rangeerder, later als treindienstleider en lokettist. Hans daarover: ‘De tijd ging daar veel sneller dan in Echteld. Het was er veel drukker en afwisselender’. Zijn werk in Tiel werd een belangrijke inspiratiebron voor zijn columns. Hij leerde er veel mensen kennen en kreeg er veel informatie. Naarmate hij ouder werd kreeg hij meer belangstelling voor de geschiedenis van de streek. Hij was lid van diverse historische verenigingen waaronder de Oudheidkamer. Actief was hij vooral voor de Historische Kring Kesteren en Omstreken. Met Arend Datema schreef hij in 1998 ‘Hoe zedde gij dâ’, het dialectenwoordenboek van de Neder-Betuwe. Het werd een bestseller. Zelfs een tweede druk was snel uitverkocht. Het boek is nu een ‘collectors-item’. Het wordt gezien als een belangrijk studiebron voor het Betuwse dialect. Hans was ook een veelgevraagd spreker. Wanneer hij zijn Betuwse Praotjes hield, was er altijd veel belangstelling. Voor zijn leeftijd had hij een opmerkelijk geheugen, waar hij eindeloos uit kon putten. Zoon Herman daarover: ‘Mijn vader kende ook ontzettend veel liedjes van vroeger. Hij werd nog wel eens gebeld door mensen die stukjes tekst

Hans van den Hatert maakte ook in het computertijdperk nog lang gebruik van de typemachine.

Foto: archief familie Van den Hatert.

van een rijm of lied kwijt waren. Hij kon ze vrijwel altijd spontaan helpen. Hij was een overtuigd socialist.’

‘Ik herinner me nog dat hij eens bij een verkiezingsbijeenkomst van de PvdA in de regio de toenmalige partijleider Wouter Bos testte of die het strijdlid van de arbeidersbeweging, De Internationale, wel kende. Dat bleek het geval. Samen zongen ze uit volle borst het lied voor de zaal vol aanhangers en andere belangstellenden. Mijn vader had jarenlang een gesproken column op radio Gelderland. Ook werd hij regelmatig ingeschakeld bij historische programma’s van deze omroep.’ De laatste jaren maakte van den Hatert deel uit van het lezersforum van de Gelderlander. Rode draad in zijn bijdragen, die soms in het Betuws geschreven werden, was het be-

houd van de leefbaarheid van de dorpen in onze streek. Hans woonde met vrouw Gré en twee kinderen, Herman en Hans, in het seinwachtershuisje naast een van de spoorwegovergangen in Echteld. ‘Wachtpost 25, Echteld’ staat er met grote zwarte letters op geschilderd. Het huis staat zeven meter van de spoorrails. Hans vond die passerende treinen als spooman prachtig. In Echteld stond hij midden in de samenleving. Hij was regelmatig op het voetbalveld te vinden en plakte jarenlang mee aan de corsowagen in Echteld. Ieder jaar maakte hij met Cees Hoogteijling in de corsoweek een rondje langs een aantal corsobouwplaatsen. In 1999 ontving hij een Koninklijke onderscheiding voor zijn verdienste voor de streektaal. Hoewel hij al enkele maanden tobde met zijn gezondheid stierf hij in de nacht van 13 november volkomen onverwacht op 91-jarige

leeftijd. De zeer druk bezochte afscheidsbijeenkomst in Dorpshuis De Hoge Hof in Echteld was – hoe kan het ook anders – bijzonder. Naast populaire muziek zoals ‘Scheiden doet lijden’ van de Zangeres zonder Naam en ‘Eens zal de Betuwe in bloei weer staan’ werd ook de socialistenmars gedraaid. Buurvrouw Door Weiman droeg een door Hannes geschreven Betuwse versie van de bijbelse parabel van de Verloren Zoon voor. Folkert Schuurman schetste zijn verdienste voor de regionale cultuurhistorie en het Betuws dialect en Jan Beijer, een goede vriend van Hans haalde persoonlijke herinneringen op. Terwijl het lied ‘De Smokkelaar’ op de piano gespeeld werd, werd Hans van den Hatert, die als Hannes gegrift staat in het geheugen van veel streekbewoners, door zijn zonen en kleinzoons naar de begraafplaats in Echteld gebracht.

Burgemeester Henk Zomerdijk reikt Hans de koninklijke onderscheiding uit, die hij ontving voor zijn verdienste voor de regionale cultuurhistorie en het Neder-Betuws dialect. Henk Zomerdijk was een vriend van Hannes en een van de vele gasten op zijn laatste verjaardagsfeest in september 2013.

Foto: archief familie van den Hatert.

Schijnwerper op... Hans van den Hatert

De maagdelijke stadsmuur van Tiel

Door Huub van Heiningen

De Tielenaars van 1528 waren er maar wat trots op, dat ze de belegering van een groot Bourgondisch leger hadden weten te weerstaan. Die trots is met keurige latijnse strofen in de steen gebeiteld, die nog altijd in de Waterpoort te zien is.

Wie echter kennis neemt van de door de belegeraars naar Brussel gestuurde verslagen zal ontdekken dat er op het weerstandsvermogen van het trotse vestingstadje best wat af te dingen was. Gesteund door 800 Gelderse soldaten uit het garnizoen van Nijmegen, weerstonden de Tielenaars inderdaad enkele vijandelijke aanvallen. Maar de belegeraars waren onderling zo verdeeld, dat tijdens het beleg de Nijmeegse soldaten de stad in gesmokkeld konden worden en de 'Boergoensen' al enkele dagen later ruziënd afdropen.

Tiel was in de 16e eeuw een kleine stad met nog geen 2000 inwoners, die zelf de kosten van een behoorlijke verdedigingsgordel niet konden dragen. Door draconische maatregelen van hertog Karel was er rond een groot deel van de stad rond 1520 een dubbele gracht aangelegd.

In 1585 kwam de befaamde vestingbouwer Adriaen Anthonisz van Alkmaar (1541-1620) in opdracht van Maurits naar Tiel om te onderzoeken hoe de stad versterkt zou moeten worden. In het centrum van Alkmaar staat een standbeeld van Adriaen Anthonisz, die de verdedigingswerken van diverse Nederlandse vestingsteden ontwierp.

Maar tussen de Kleibergse poort en de omstreeks 1465 gebouwde Zandwijkse poort (het huidige Plein en Varkensmarkt) was dat niet mogelijk geweest.

Dit gebied was in die tijd een binnenhaven met daarlangs aan de stadskant (Weerstraatkant) een vrij simpele 'enkele' stadsmuur. Elders rond de stad had de stadsmuur aan de binnenkant een

De steen met opschrift uit de stadsmuur, die bewaard wordt in het Flipje en streekmuseum.

Foto: Flipje en streekmuseum).

aanberming met daarop een weergang voor de verdedigers en allerlei voorzieningen om aanvallers van het lijf te kunnen houden. Langs de haven waren er echter aan de binnenkant van de stadsmuur huizen en pakhuizen gebouwd. De stadsmuur was achtergevel van die gebouwen en de bewoners en gebruikers daarvan – allemaal vissers en varende kooplieden – hadden er deuren en luiken in om bij hun schepen te kunnen komen.

Met enige hulp van binnenuit konden door deze muurhuizen vrij gemakkelijk vijandelijke soldaten naar binnen gesmokkeld worden.

Vrijwel direct nadat Tiel in 1578 de zijde van de

Op deze ansicht uit 1911 is de 'maagdelijke stadsmuur' grotendeels te zien. Het witte huis rechts achter de stadsmuur is rond 1870 gebouwd op de plaats van de afgebroken Zandwijkse poort en in de Tweede Wereldoorlog verwoest.

(Ansicht collectie Smit/Kers)

Opstand had gekozen werden er maatregelen getroffen om de gaten in dit zwakke stuk van de verdedigingsgordel te dichten. Op 22 juni 1583 gelastte de magistraat dat 'al degenen die naast de Cleijbergh de Stadsmuur genietende zijn' de vervallen delen van de muur te repareren moesten. Ijzeren spijlen dienden te maken in 'alle vensteren en gaten, wijder dan een halve voet'. In 1585 kwam de befaamde 'fortificatiemeester' Adriaen Althonis van Alcaer naar

De maagdelijke stadsmuur van Tiel

Tiel om in opdracht van de Raad van State een plan te maken voor de verbetering van de Tielse verdedigingsgordel. Hij adviseerde aan de noord-oostkant rond de Kleiberg – een eiland in de haven – een muur te plaatsen. Zijn plan is bewaard gebleven, maar het is – voorzover het om deze zwakke schakel in de gordel ging – nooit uitgevoerd. Daarvoor ontbrak het geld.

Het bevel van 1583 werd in 1617 opnieuw gepubliceerd. Vooral in 1621, nadat een plan was ontdekt om Tiel via verraad aan de Spaanse kant te brengen en duidelijk werd dat na een Bestand van Twaalf jaar de oorlog zou worden hervat, maakten velen zich ongerust over de situatie aan de Tielse haven. Er werd dus opnieuw een scherp placaat uitgevaardigd, waarin eigenaren werd geboden hun muren langs te verstevigen en opening daarin te voorzien van ijzeren spijlen. Maurits kwam zelf naar Tiel om te zien hoe de verdedigingswerken verbeterd konden worden. Maar de rechtstreeks aan de Waal grenzende muren, de stadspoorten en het uitdiepen van de gracht kregen de voorrang. Daarvoor was een subsidie van 22.000 gulden, beschikbaar gesteld door de Raad van State nauwelijks toereikend. Voor de havenkant was er slechts geld voor wat pallisaden en ander lapwerk.

Plannen bleven er genoeg. Want de militaire strategen wisten dat de vijand maar wat graag Tiel zou veroveren om een uitvalsbasis ten noorden van de Waal te krijgen.

Nadat Frederick Hendrick echter in 1629 den

Bij het vernieuwen van de straat en de aanleg van parkeerplaatsen werd de foundering van de nieuwe stadsmuur teruggevonden. Op de achtergrond de ingang van de Voorstad. Op de plaats waar de dragline staat worden nu auto's geparkeerd.

Foto: Jan Bouwhuis

Bosch had veroverd en zeker nadat hij in 1636 ook de Schenkenschans in handen had gekregen, verslapt de aandacht. Daarenboven waren beide partijen oorlogsmoe en waren er weliswaar ook informele contacten die de weg wilden openen voor vredesonderhandelingen.

Totdat het stadsbestuur in de zomer van 1640 ontdekte dat 'enighe schippersgasten', die in de muurhuizen hadden gewoond, uit de stad verdwenen waren en in Spaanse dienst waren getreden. De Tielse schippers waren nu gelegerd op het Gennepershuys, de meest noordelijk gelegen vesting nog in Spaanse handen. Het stadsbestuur schreef op 9 juni 1640 aan de Raad van State te vrezden dat deze verraders plannen beraamden om de stad via de muur-

Een maquette van het Gennep Huis (in het museum Petershuis in Gennep) gebaseerd op een tekening uit 1641. De sterke vesting was gebouwd bij de uitmonding van de Niers in de Maas op ongeveer 20 minuten gaans van Gennep. Anders dan bij moderne kaarten is de onderkant van de tekening de zuidkant.

huizen binnen te vallen.

Nu sprongen in Den Haag de lichten op rood. Al op 22 juni was Peter Schuerman namens de Raad van State in Tiel en werd een plan goedgekeurd voor ‘muere van de (Zandwijkse) poorte aff tot aen ’t hooft vander brugge aende havenwal om also beter versekert te zijn tegen de surprises van de vijandt’. Al de volgende dag werd het metselen van een muur van ongeveer veertig roeden lang door de Raad van State aanbesteed en gegund aan de meester-metselaar Philip Janszoon. Zijn arbeiders werd een aantal tonnetjes bier toegezegd – een aantal dat zou toenemen naarmate het werk sneller ‘volmaect sal wesen’.

Ook Frederick Hendrick kwam in actie. Hij dirigeerde het Staatse leger naar Gennep en al op 28 juni begon het beleg van het fort Gennepshuis. Het werd een felle strijd waarbij Spaansgezinde troepen uit de omgeving poog-

den het beleg te breken. Maar de ‘Stededwinger’ kreeg uiteindelijk ook deze vesting in handen. Op 29 juli gaven ze zich gewonnen en mochten de verslagen troepen met medenemen van hun wapens en twee kanonnen onder begeleiding van Staatse troepen naar Venlo vertrekken. Ze moesten 500 doden en 700 gewonden achterlaten.

Wat het lot van de Tielse overlopers was kon (nog) niet worden achterhaald.

Ondertussen werd er in Tiel vanaf 1640 dagelijks gewerkt aan de bouw van een nieuwe stadsmuur en daarbij werd de magistraat al snel geconfronteerd met de vraag wat te doen met de in slechte staat verkerende havenbrug. Uiteindelijk werd besloten het werk te bekronen met een fraaie nieuwe poort ter vervanging van dat bruggetje. Dat had wat meer voeten in aarde. Er moest een gedeelte van een huis voor worden aangekocht. De Kleibergse poort met

zijn schildwachthuisje zou zijn functie als toegangspoort tot de stad kwijtraken aan de haaks daarop te bouwen Waterpoort. Het werd daarvoor 1647 aler die nieuwe Waterpoort als sluitstuk van het grote werk kon worden gebouwd. Door die Waterpoort was voor de nieuwe verdedigingsschakel 20.000 gulden uitgegeven, terwijl er slechts 13.000 gulden aan subsidie was toegezegd. De Raad van State bleek de zo spontaan toegezegde subsidie daarenboven te willen uitsmeren over een periode van 24 jaar. Waardoor een nieuwe periode van touwtrekken met de Raad van State om subsidies voor de Tielse vestingwerken begon, die langer zou duren dan de Tachtigjare Oorlog.

Terwijl in Tiel werd gebouwd aan de nieuwe muur om de Spaanse vijand te weren begonnen in 1643 de onderhandelingen, die zouden leiden tot de Vrede van Munster in 1648.

De nieuwe muur, die toen als mosterd na de maaltijd gereed kwam, heeft ook daarna nimmer een vijand weerstaan. Vóór 1648, tijdens de Opstand, zijn er allerlei pogingen gedaan om de stad in handen te krijgen, maar het beleg van 1528 is toch het laatste geweest dat Tiel heeft moeten doorstaan. Zowel in 1672 als in 1794 zijn de bestuurders een aanrukkende Franse troepenmacht met de sleutels van de stadspoorten in de hand tegemoet gegaan.

De poorten en vesten, waarvan de kracht bezongen wordt op de steen in de Waterpoort, zijn al in de 19e eeuw grotendeels afgebroken. Tijdens het Interbellum is in het kader van de werkverschaffing ook de nieuwe walmuur, waarop nimmer ook maar één schot is gelost, weer afgebroken. De Waterpoort stortte ineen door het geweld van Engelse granaten in de laatste maanden van 1944. Die poort is in 1977 nauwkeurig herbouwd om een visitekaartje van Tiel te worden.

Bij bestratingswerkzaamheden komt soms de fundering van de ‘nieuwe stadsmuur’ wel eens tevoorschijn. Van de gelegenheid om de contouren ervan terug te brengen in het plaveisel (zoals dat gebeurde met de Zandwijkse poort) om de verteller over de stadsgeschiedenis visuele ijkpunten te geven, is tot nu toe geen gebruik gemaakt. ‘Zand erover’ is helaas maar al te vaak het meest voor de hand liggend motto van onze bestuurders.

Voor algemene informatie:

W. Veerman e.a. *Tiel een versterkte stad*, Tiel 1980.

Gegevens voor dit artikel zijn ontleend aan de correspondentie met de Raad van State en de Prinsen van Oranje (OAT 45 en 46) en de Resoluties van de Staten-Generaal.

Archeologische werkgroep BATO 35 jaar jong!

Door Bert Leenders

In december 2013 bestond de archeologische werkgroep BATO 35 jaar. Een goede reden om in deze Kroniek stil te staan bij de geschiedenis van deze werkgroep en de plannen voor de nabije toekomst.

Wanneer we de bijdrage van Peter Schipper over de geschiedenis van de Oudheidkamer in 'Tussen Toverlantaarn en Teletekst' nalezen, blijkt dat de Oudheidkamer in de eerste jaren na de oprichting in 1901 al veel belang hechtte aan het veilig stellen en toegankelijk maken van

cultuurhistorische bodemschatten. Geurt Jan Brenkman, een smid uit Aalst (een buurtschap nabij Lienden) en lid van het eerste bestuur van de Oudheidkamer, was een gedreven pionier op dit gebied. In 1920 werd Brenkman vanwege zijn verdiensten zelfs tot erelid benoemd. Het is bekend dat hij zijn invloed als bestuurslid aanwendde voor het verkrijgen van geld voor opgravingen. Vaak was hij hier zelf de initiator van. Ook J. Hardeveld een ander bestuurslid van het eerste uur en onderwijzer in Ochten,

Leden en oud-leden van BATO tijdens de feestelijke viering van het 35-jarig jubileum.

Foto Toine Bäcker

Archeologische werkgroep BATO 35 jaar jong!

Bato aan het werk; Opgraving bij Waterpoort 31 mei 1999 i.v.m. bouw Harmonie aan het plein. Foto Jan Bouwhuis

Pas in 1978 zou het beoefenen van de archeologie weer een speerpunt van de vereniging worden. Initiatiefnemers waren destijds Guus Taconis en Toine Bäcker. Zij richtten toen de Archeologische Werkgroep Tiel op. Zij vonden voor het initiatief een gewillig oor bij de toenmalige voorzitter Sijtze Hendrik van der Zee. Beide initiatiefnemers waren verbonden aan het RSG Lingecollege. Guus als docent natuurkunde en Toine als onderwijsassistent. Al snel wisten zij een aantal mensen enthousiast te maken. Onder hen een aantal leerlingen maar ook docenten van het Lingecollege. Zij werden aangestoken door het enthousiasme van het tweetal, maar vonden al snel ook veel voldoening in de vakinhoudelijke kant van de regionale archeologie. Ook het enthousiasme en de sfeer binnen de werkgroep droegen bij aan de continuïteit. Guus Taconis bepaalde vele jaren het gezicht van de werkgroep. Hij was en bleef

had veel belangstelling voor de archeologie. Van de beginjaren van de Oudheidkamer weten we dat vanaf 1905 regionale archeologische vondsten in toenemende mate deel uitmaakten van de eigen collectie museumstukken. De eerste opgraving onder auspiciën van de Oudheidkamer vond in 1904 plaats op de Hoge Woerd in Kesteren. Het was een succesvolle opgraving. Het resultaat smaakte naar meer. In 1907 volgde dan ook een tweede opgraving op De Woerd in IJzendoorn. Ook daar werden belangwekkende vondsten gedaan. Hierna kregen archeologische opgravingen binnen de Oudheidkamer al snel minder prioriteit. De aandacht van het bestuur werd jarenlang in beslag genomen door huisvestingsproblemen en later financiële zorgen om de vereniging draaiende te houden.

Toine Bäcker heeft zich ontwikkeld tot een van de restaurateurs van de groep. Hij heeft een behoorlijke kennis van en ervaring met het restaureren van aardewerk, glas en metaal ontwikkeld. In een avond is hij in staat om een hoopje scherven om te toveren in de fraaie Romeinse kruik die het ooit was. Toine: 'Het is geweldig wat hier allemaal kan. Er is veel deskundigheid binnen de werkgroep, een uitgebreide vakbibliotheek en als er wat nodig is voor een nieuwe techniek dan kan dat meestal wel aangeschaft worden. Ook oefen- en werkmateriaal is er doorgaans voldoende om het geleerde in praktijk te brengen. Toine zou graag de rijke schat aan bodemvondsten die BATO beheert meer toegankelijk maken voor het grote publiek. De komende jaren wil hij daar aan werken. Het zou fijn zijn wanneer een goede amateurfotograaf de werkgroep kwam versterken om hierbij te helpen.

Tiel is een van de oudste steden van Nederland. De binnenstad is daardoor een archeologisch eldorado. Over de oudste bewoningsgeschiedenis is vooral veel bekend geworden door het daar verrichten van archeologisch opgravingen in de binnenstad. Over de meeste opgravingen zoals in Zandwijk en Passewaaij bestaan uitvoerige verslagen. Van een viertal belangrijke opgravingen in de binnenstad ontbraken die nog. Met de uitgifte van het boek 'Tiel rond 1000' is daar verandering in gekomen. Een subsidie binnen het programma Odyssee van NWO (Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek) aangevuld door de provincie Gelderland en de gemeente Tiel maakte een analyse van de resultaten van de in de vorige eeuw uitgevoerde onderzoeken mogelijk. Het gaat om de resultaten van de opgravingen aan de Koninginnestraat, de Achterweg, de Tol-Noord en de Agnietenhof. De resultaten vindt u terug in het boek 'Tiel rond 1000', dat vorig jaar verscheen en op 7 februari 2013 gepresenteerd werd tijdens een symposium in de Tielse raadszaal. Op You Tube vindt u onder de gelijknamige titel een kort filmpje waarin een impressie van Tiel rond het jaar 1000 gegeven wordt. Het ISBN nummer van het boek is 978-90-78863-77-9.

de grote promotor van de archeologie in stad en streek. Guus liet geen gelegenheid voorbij gaan om te pleiten voor voldoende faciliteiten voor onderzoek en was voortdurend attent op bouwwerkzaamheden op mogelijke kansrijke archeologische vindplaatsen. In 1987 ontstond

er binnen de groep verdeeldheid over de te voeren koers. Dit leidde even tot een splitsing. Een jaar later in 1988 kon de strijdbijl al weer begraven worden en fuseerden beide groepen.

Willem Spekking en Toine Bäcker geven informatie over de archeologische werkgroep BATO in het regionaal archief op 27 november 2013.

Foto Jan Bouwhuis

BATO

Voor Guus Taconis stond al snel vast dat de werkgroep 'BATO' moest gaan heten. BATO komt voor in de Romeinse 'Lista de Cognomen' en roept associaties op met oude benamingen voor de Betuwe. Het vinden van beginletters van woorden die samen BATO vormden was lastiger. Het werd: Beoefenaren Archeologie Tiel en Omstreken.

De eerste jaren hebben de werkgroepleden veel tijd besteed aan het met een metaaldetector belopen van akkers. Op die manier was toen nog veel te vinden. Daarbij werd een schat aan gegevens verzameld over de vroegere gebruiken

en leefwijze van de inwoners van het Rivierengebied. Al snel ging men ook actief zelf aan het graven. Dat gebeurde deels op eigen initiatief maar ook op verzoek van de gemeente met wie een goede band werd opgebouwd. Ook andere projectontwikkelaars wisten BATO te vinden wanneer de kans op het vinden van bijzonder materiaal tijdens graafwerk kansrijk leek. Daarbij was om de bouw- of sloopwerkzaamheden niet te vertragen vaak haast geboden. Er moest dan snel gehandeld worden om te voorkomen dat bodemschatten door bouwwerkzaamheden voorgoed onbereikbaar of vernietigd zouden worden. Een aantal leden ontwikkelde een fijne

Dirk Oomen is op een bijzondere manier lid geworden van de archeologische werkgroep. Van zijn opa kreeg hij op 11-jarige leeftijd een metaaldetector waarmee hij met zijn broer Thijs de akkers rond zijn woonplaats Ophemert onderzocht op bodemschatten. Guus Taconis, de toenmalige voorzitter van de werkgroep vond dit eigenhandig zoeken maar niets. 'Gevonden bodemschatten moesten immers breed toegankelijk zijn en niet in het bezit blijven van individuen. Zo werden Dirk en Thijs de jongste leden van de werkgroep.

Dirk en zijn broer Thijs hebben aanvankelijk onder begeleiding van Jaap Aafjes meegedaan aan diverse opgravingen in de regio en een stevige belangstelling ontwikkeld voor alles wat met archeologie en het landschap te maken heeft. Dirk speelde een belangrijke rol bij het voor het Tielse publiek toegankelijk maken van de vergaarde kennis over de vondsten in Passewaay. Zo maakte hij een model van een Bataafse boerderij en een videopresentatie over de opgravingen. Een voorstel om een park in de wijk Passewaaij te stofferen met archeologische vondsten en een nagebouwde Bataafse boerderij werd door de gemeente (nog) niet overgenomen. Voor het analyseren van gebiedsindelingen geven foto's die vanuit de hoogte genomen zijn vaak extra informatie. Daarom ontwikkelde Dirk een methode om met een vlieger luchtfoto's van terreinen te kunnen maken. Onder tussen heeft hij deze techniek verbeterd en gebruikt hij deze ook voor zijn werk als landschapsarchitect. In het verenigingsjaar 2014 – 2015 zal Dirk meer vertellen over deze fototechniek en vele prachtige vanuit de lucht gemaakte plaatjes laten zien. Ook luchtfoto's van opgravingen waar BATO bij betrokken was, krijgen dan aandacht. Dirk: 'Mijn studie en beroepskeuze zijn belangrijk beïnvloed door mijn betrokkenheid bij de werkgroep. Het was een geweldige tijd en het blijft een inspiratiebron voor mijn vak. Ook mijn broer Thijs is mede geïnspireerd door de tijd bij BATO geologie gaan studeren.'

Dirk Oomen verzorgt het komende seizoen een lezing over zijn lucht fotografie. (foto: Bert Leenders)

neus om bouwactiviteiten op kansrijke plaatsen te signaleren. Zij wisten welke plekken daarvoor in aanmerking kwamen en beschikten al snel over de kennis en ervaring om aan kleurverschillen in de bodemlagen het vroegere gebruik van een gebied vast te stellen. In de loop der jaren heeft het werkterrein van de werkgroep zich fors uitgebreid. Zo maakten de vele bodemvondsten een systematische opslag en administratie noodzakelijk. Wanneer we dit in januari 2014 schrijven, bevinden zich in het magazijn van de werkgroep enkele honderden grote dozen met (delen van) gebruiksvoorwerpen, overblijfselen van mensen en dieren en sieraden. BATO beschikt ook over een in 2012 door Jaap Aafjes geschonken bijzondere collectie tabakspijpen. Jan van Oostveen maakte een uitgebreide documentatie bij deze collectie. Enkele leden ontwikkelden door het volgen van cursussen en praktische coaching een indrukwekkende vaardigheid op het gebied van conservering, restauratie en kopiëren van bodemvondsten van hout, metaal, leer en ook dierlijke en menselijke resten. Zo maakten Guus Taconis en Jaap Aafjes replica's van een Romeinse kar en een weefgetouw. Guus is ook expert op het gebied van leerbewerking en restauratie. Er werden ook belangrijke vondsten gedaan. Een absolute topper was de vondst van Thijs Oomen van een complete Romeinse bascule. Deze werd in bruikleen gegeven aan museum Het Valkhof in Nijmegen.

Tot 1992 was het al of niet laten verrichten van archeologisch onderzoek voor grondverstoorders redelijk vrijblijvend. Dat veranderde door het verdrag van Malta dat de lidstaten van de raad van Europa in 1992 sloten. Dat verdrag had tot doel om cultureel erfgoed in de bodem beter te beschermen. In heel Nederland werden archeologische kanskaarten gemaakt en zodra

er maar enige kans was op cultureel erfgoed in de bodem moest de verstoorder archeologisch onderzoek laten doen. Dat moest hij dan ook zelf betalen. Het gevolg is dat veel inwoners maar ook ondernemingen met bouwplannen archeologisch onderzoek als een kostbare en vertragende factor bij de realisatie van bouwplannen gingen ervaren. Om de kwaliteit te waarborgen mocht dit onderzoek alleen maar door gecertificeerde organisaties worden uitgevoerd. Voor BATO betekende dit vrijwel het einde van een spannende tijd van graven en ontdekken. Voortaan beperkte de rol van de leden van BATO zich bij opgravingen tot het bieden van hulp, het meekijken en het belangstellend volgen van de opgravingen. De huidige coördinator en voorzitter van de werkgroep, Willem Spekking, heeft een dubbel gevoel bij deze ontwikkeling. 'Er zitten veel goede kanten aan het verdrag. Voor ons is het minder leuk. Een belangrijk onderdeel van ons aandachtsveld is daarmee grotendeels weg. Niettemin konden we in de periode nog een keer schitteren met ons graafwerk. Dat gebeurde in Passewaaij. BATO heeft daar het voortouw genomen met de opgraving van de eerste nederzetting in deze Tielse wijk aan de Oude Tielseweg. Door er bij de overheden op aan te dringen dat er ook een grafveld van betekenis lag, heeft dit uiteindelijk geresulteerd in een onderzoek van de VU van 1995 tot 2004. Aan deze belangwekkende opgraving hebben enkele van onze leden meegewerkt. Gelukkig hebben we ook nu nog veel te doen. We hebben een enorme voorraad spullen die we nog moeten onderzoeken, restaureren en documenteren. Dat is ook voor de gemeenschap belangrijk werk. Een belangrijk project is de analyse en beschrijving van belangwekkende vondsten in een beerput, die te voorschijn kwam bij de bouw van de biblio-

theek. In het pand waar de beerput ooit heeft gestaan, hebben verschillende rectoren van de voorloper van het gymnasium, de Latijnse School, gewoond. We willen graag samen met leden van de Historische Werkgroep werken aan een brede publicatie en tentoonstelling van deze vondsten, waarbij we ook de toenmalige leefomstandigheden en informatie over de bewoners willen laten zien. Overigens willen we vaker vondsten tentoonstellen. We zijn daarover in gesprek met het Regionaal Archief Rivierenland. Daar willen we in de centrale hal en tentoonstellingsruimte enkele vaste vitrines plaatsen. De laatste jaren leveren we in toenemende mate bijdragen aan het onderwijs. We vinden het belangrijk dat leerlingen van het basis- en voortgezet onderwijs informatie aangereikt krijgen over de rijke historie van de stad en regio. Nu al ontvangen we regelmatig scholieren in ons 'thuishonk' aan de J.D. van Leeuwenstraat. Dat stukje educatie willen we nog verder uitbouwen. Toine Bäcker vervult daarbij een sleutelrol. Verder onderhouden we intensief contact met de gemeente over allerlei zaken die met het aandachtsveld van de werkgroep te maken hebben. Bij het opstellen van de zogenaamde Cultuur-Historische-Waardenkaart voor de gemeente Tiel waren we bijvoorbeeld nauw betrokken. Deze kaart moet nog verder verfijnd worden. Op de kaart die voor

heel Nederland gemaakt is, wordt Tiel en een groot deel van het Rivierengebied aangemerkt als een gebied met hoge cultuurhistorische en archeologische waarde.'

BATO is een werkgroep die met zijn omvangrijke archief aan bodemschatten, documentatie, de vele gereedschappen en hulpmiddelen en apparatuur om restauratie of kopieerwerk te kunnen verrichten natuurlijk ruimte nodig heeft. Het eerste 'home' van de werkgroep was de ondiepe kelder van het museum. Later gebruikte men een oude voorraadschuur en werkplaats van het polderdistrict aan de Ophemertse Dijk. Nu hebben ze al weer vele jaren de beschikking over de vroegere koelcellen van het slachthuis. Willem Spekking: 'We zitten daar prima, maar kunnen er niet blijven. Vanaf juni van dit jaar krijgt het slachthuis een andere bestemming en moeten we er uit. Het bestuur van de Oudheidkamer is druk op zoek naar vervangende werkruimte voor ons. Tot nu toe is die echter niet gevonden. Dat is best spannend.

Bronnen

www.oudheidkamer-tiel.nl/oud/docs/jaap_aafjes.pdf

Gesprekken met leden van de Archeologische Werkgroep BATO

Errata in vorig nummer (nummer 3 september 2013)

Bladzijde 4: Albert van Duren is niet in 2012 maar op 6 juli 1912 geboren.

Bladzijde 24 bijschrift foto moet zijn: Frits Hendrich en **Ben Middelkoop**, beide muziekdocenten van het eerste uur, kregen in 2012 een Koninklijke onderscheiding voor hun verdiensten voor de Plantage en het muziekleven in Tiel.

De bevrijding van Tiel in 1813

Door Emile Smit

Met de landing van ‘prins Willem I’, voor de gelegenheid in een landingsvoertuig in plaats van een gammal scheepje, in Scheveningen op 30 november 2013 begonnen de vieringen van 150 jaar Koninkrijk, die zo’n anderhalf jaar zullen duren – dezelfde tijd die men destijds voor de feitelijke vestiging van ons koninkrijk nodig had. Mocht het echter op 30 november 1813 in Den Haag feest zijn, dat was in Tiel en in de Tielerwaard bepaald niet het geval. Daar leefde men nog drie weken in angst. Hieronder een kort verslag.

Op 9 juli 1810 werd het deel van het Koninkrijk Holland ten noorden van de Waal ingelijfd bij het Franse Keizerrijk. Ruim drie maanden eerder was dat al gebeurd met het zuidelijke deel van ons land. Bij de inlijving beloofde Napoleon de Nederlanders, dat zij vanaf 1 januari 1811 onder de Franse wetten zouden vallen. Merendeels was dat ook het geval, al hield het vroegere Nederland wel steeds een aparte ‘stedehouder’ (gouverneur), Jean François Lebrun, die in Amsterdam zetelde. Begin 1811 werd het deel van de provincie Gelderland benoorden de Waal omgezet in het Departement van de Boven IJssel. Binnen dat departement kwamen er drie arrondissementen. Het gebied tussen Waal en Rijn/Lek werd het Arrondissement Tiel. Weer een bestuurslaag lager kwam er ook een Canton Tiel en tenslotte was er een gemeente die het voormalige gebied van Tiel en Zandwijk omvatte en die op zijn Frans bekend stond als Mairie Tiel. Burgemeester (Maire) werd de rastielenaar en zelfs

lid van de oude regentenklasse C.C. van Lidth de Jeude.

De periode 1811-1813 bracht vele vernieuwingen. Het bekendst zijn natuurlijk de invoering van de Burgerlijke Stand en van de dienstplicht. In Tiel lijken de veranderingen geen verzet te hebben opgeleverd en de Franse tijd lijkt eerder

*Napoleon als wetgever.
Borodino Panoramamuseum, Moskou.*

*Verslagen Franse soldaat.
Borodino Panoramamuseum, Moskou.*

aanleiding tot wat meer initiatief te zijn geweest dan een tijd van duistere rust. Opmerkelijk is in Tiel de oprichting van het Nutsdepartement in december 1811 en van het Natuurkundig Gezelschap Physica op 30 juli 1813. Tiel was zelfs één van de weinige plaatsen, waar men – op 6 december 1812 – het uit Frankrijk afkomstige en door Napoleon tot volksfeest verheven kiezen van een Rozenmaagd (Rozière) vierde. Hendrijn Wouterse was de gelukkige. Alles wijst er op, dat in Tiel en omgeving in elk geval geen openlijk gevoel van afkeer van het Franse gezag te vinden was en dat de bevolking zich zonder morren neerlegde bij de situatie.

Tot ver in 1812 kon ook eigenlijk niemand twijfelen aan het voortduren van het Franse gezag. In 1809 had Napoleon zijn laatste serieuze tegenstander op het Europese vasteland (Oostenrijk) ten tweeden male verslagen en zelfs de dochter van de Oostenrijkse keizer als bruid gekregen, een schijnbaar teken van langdurige verbondenheid. Alleen Groot Brittannië bleef hem bestrijden en dat bracht wel een groot probleem ter zee en een voortdurende guerrilla in Spanje met zich mee. De gevolgen daarvan waren vooral economisch van aard en Nederland had als zeevarende handelsnatie de zwaarste last van deze oorlog te dragen. Dat zal ook de Tielenaars niet zijn ontgaan.

Toen Napoleon in juni 1812 met een enorme overmacht de Russische grens overtrok, twijfelde ook vrijwel niemand aan zijn verwachte succes. Volgens de oorlogstraditie zou het Russische leger hem opwachten, slag leveren en natuurlijk verliezen. Dat de Russen zich, in tegenstelling tot die traditie, terug trokken en Napoleons leger uitputten, gold als bijna onbehoorlijk. Het dreef

de Franse keizer, wiens leger binnen twee maanden al door tyfus was gehalveerd, tot wanhoop. In september won hij dan eindelijk de enige grote veldslag uit de oorlog, die bij Borodino, en bezette vervolgens het onverdedigde Moskou. De berichten over deze successen moeten in Nederland nog grote indruk hebben gemaakt. Vanaf november werden de berichten echter negatiever. Door brand en honger gedwongen moesten de Fransen eind oktober aan een rampzalige terugtocht beginnen en op 30 december 1812 bereikten 30.000 man (één twintigste van het oorspronkelijke leger) de Russische westgrens.

Toch was Napoleon beslist nog niet aan het einde van zijn Latijn. Hij keerde met grote spoed naar Frankrijk terug en vormde een nieuw leger. Dat bestond helaas voor hem wel merendeels uit ongetrainde rekruten. De grote veldheer behaalde er toch in 1813 nog meerdere successen mee. Begin 1813 begon echter ook de afval van Napoleons bondgenoten. Oostenrijk en Pruisen die hem alleen maar waren gevolgd, omdat ze door hem waren verslagen, verklaarden hem

nu de oorlog en zelfs Zweden, waar Napoleons wapenbroeder Bernadotte kroonprins en regent was, koos het kamp van zijn tegenstanders, nu de geallieerden genoemd. Tenslotte werd de strijd beslist op 19 oktober 1813 met Napoleons nederlaag in de Volkerenslag bij Leipzig.

Na de Slag bij Leipzig trok een Pruisisch-Russisch leger onder het commando van de Pruisische generaal Von Bülow op naar het westen van Duitsland. Toen dit de Nederlandse grens naderde, braken hier en daar in Nederland relletjes uit, zoals op 15 november in Amsterdam. Twee dagen later besloten enkele Haagse Oranjegezinden het initiatief te nemen. Hun optreden leidde tot een formeel herstel van de Nederlandse onafhankelijkheid en op 30 november landde de zoon van de laatste stadhouder in Scheveningen. Als Soeverein Vorst der Verenigde Nederlanden kwam hij in westelijk Nederland aan de leiding te staan.

In Gelderland was van deze acties weinig te merken. Daar was de blik meer op het oosten gericht, waar Von Bülow naderde. Vanaf midden november werden er Kozakken en Pruisische militairen waargenomen in de Achterhoek en na felle gevechten werd op 30 november 1813 de hoofdstad Arnhem door de Pruisen ingenomen.

In Tiel was geen grote Franse legermacht aanwezig, maar in de tweede helft van november nam de spanning er wel snel toe. Op 17 november kwam het bevel uit Arnhem om alle in Tiel aanwezige schepen naar de overkant van de Waal te brengen. Daar werd geen gehoor aan gegeven en de volgende dag kwam er van het Franse leger een tegenovergestelde order, namelijk om enkele schepen in Tiel vast te houden voor een mogelijke Franse aftocht. Daarop werden drie schepen letterlijk aan de ketting gelegd. De bevolking van Tiel begon zich nu te roeren, want de geluiden over de gebeurtenissen in Amsterdam en Den Haag konden niet verborgen blijven. Maire Van Lidth de Jeude en onderprefect J. Dijkmeester waren echter bang voor mogelijke Franse represailles. Dat in Woerden door Franse troepen op 24 november behoorlijk werd huisgehouden, maakte hen nog banger. Toen vervolgens de Franse generaal Molitor zijn hoofdkwartier verplaatste van Utrecht naar Tuil was het gevoel, dat het Franse leger te dichtbij was om risico's te nemen. De maire stelde een avondklok in en riep een burgerwacht in het leven om de orde te handhaven. Deze maatregelen bleken effectief. Het kwam niet tot echte rellen.

Het horen van het gebulder van kanonnen die werden ingezet bij de gevechten om Arnhem was voor de laatste Fransen – ambtenaren en

Pruisische intocht in Arnhem 1813.

Nationaal Gedenkboek der hernieuwde Nederlandsche Unie (1816).

Oprechte Haarlemsche Courant, 21 december 1813.
<http://www.delpher.nl>

gendarmes – in en rond Tiel de aanleiding om op 29 november het hazenpad te kiezen. Daarmee was Tiel echter niet vrij. De Fransen waren dichtbij en konden makkelijk – zoals in Woerden – nog terugkeren. Bovendien werden vanaf Wamel de nodige Franse kanonnen dreigend op Tiel gericht. Met angst dachten de stadsbestuurders terug aan de beschietingen in het najaar van 1794. Toen waren de Fransen in de aanval, nu in de verdediging, maar toch...

Ondanks het bevel van 17 november lagen er aan de Tielse kant van de Waal nog de nodige schepen, waaronder de veerschuit de meest opvallende was. Een deel ervan was door opkomende vorst inmiddels aan het vastvriezen. In één van de eerste decembernachten meldden zich aan de Waterpoort nog veertien Franse kurassiers die uit Wamel waren overgestoken, vermoedelijk om zich van de boten meester te maken. De Tielse burgerwacht voelde zich inmiddels al sterk genoeg om hen de toegang te ontzeggen en zowaar dropen de militairen af. Op 3 december werden de eerste Pruisen en Russen in de omgeving gesignaleerd, maar de vierde kwam het toch nog tot problemen. De Fransen stuurden vanuit Wamel een afgevaardigde, David van Merkenhof, om de schepen uit Tiel op te eisen. De magistraat was zó bang voor een beschieting, dat ze opdracht gaf om de schepen

los te hakken en over te brengen. Dat bracht de bevolking in de weer. Met stenen werden de arbeiders die aan het hakken waren, gehinderd en tenslotte wist men de schepen in de Tielse haven te verbergen, waar ze minder kwetsbaar waren en in elk geval onzichtbaar vanaf de overkant. Inmiddels hadden de burgers al wat geallieerde militairen in de stad gehaald. Eerst enkele Kozakken, daarna ook Pruisische soldaten. Dat bracht de magistraat op andere gedachten en Van Merkenhof had er bijna het leven bij ingeschoten.

Hoewel het stadsbestuur bang was de Fransen te provoceren, wapperde vanaf de avond van 4 december de oranje vlag op de Sint-Maartenskerk. Twee dagen later kreeg de stad Tiel ook een Pruisische bezetting van 500 man. Deze bevrijders gedroegen zich echter niet altijd even goed, zoals een huiseigenaar aan de Achterweg ondervond, die vergat zijn hoed af te nemen voor een bij hem ingekwartierde officier en daarna met diens sabel behoorlijk werd mishandeld. Inmiddels nam het aantal geallieerde militairen in de omgeving toe, maar de overkant van de Waal was nog lang in handen van de Fransen. Tot 21 december beheersten die ook de stad Nijmegen.

De eerste poging van de Pruisen om over te steken, vond plaats op 13 december. Het werd geen succes. Boten die vanuit Varik naar het Fort Sint-Andries voeren, kwamen onverrichter zake terug. De inscheping van soldaten in Tiel mislukte volkomen. De Fransen schoten zo fel vanaf de overkant, dat de Pruisen niets overbleef dan uit de schepen te komen en dekking te zoeken achter de stadswal. Daarmee begonnen enkele dagen van felle beschietingen. Het hevigst waren deze op de 18e. Op de Tolhuiswal werd een Pruisische soldaat dodelijk getroffen. De Pruisische commandant stond in het opengeschoven raam

van de sociëteit de troepen te commanderen, toen over zijn hoofd een kogel het gebouw in vloog. Deze bracht gelukkig geen persoonlijke schade en vormt tot de huidige dag een herinnering aan de woeste tijd.

Inmiddels was de verovering van Fort Sint-Andries en van Zaltbommel wel gelukt. Oostelijker rukten Pruisische troepen op aan de zuidkant van de Maas en bezetten Ravenstein. De Fransen in Nijmegen en in het Land van Maas en Waal dreigden te worden ingesloten. Daarom trokken de troepen uit Wamel op 21 december eindelijk af richting Druten. Diezelfde dag werd ook Nijmegen prijsgegeven.

Daarmee was de regio eindelijk veilig. Op 13 januari 1814 kon in de kerken van Tiel de door Willem I afgekondigde dank-, vasten- en bededag veilig worden gevierd.

Bronnen

W. van de Poll, *Tiel in 1813 en 1814*. In: Geldersche Volks-Almanak voor het jaar 1891, pag. 139-176.

E.J.Th.A.M.A. Smit en H.J. Kers, *De Geschiedenis van Tiel*, Tiel, 2001.

Persberichten uit november en december 1813 in diverse Nederlandse kranten (www.delpher.nl).

Weer 32 levens van beroemde Betuwnaren vastgelegd...

Op 29 oktober presenteerde de Historische Werkgroep het zesde deel in de reeks Biografisch Woordenboek van Tiel. Het boek bevat 32 levensbeschrijvingen van overleden streekgenoten die tijdens hun leven naam gemaakt hebben. Sommigen zijn ons al lang geleden ontvallen. Toch zal vrijwel ieder lid van de Oudheidkamer in het boek personen tegenkomen die hij of zij van nabij gekend heeft. Onder hen bevinden zich de prominente leden van de Oudheidkamer, Mr. R. Barendsen, dr. G.H. Bonnet, dr. M.J.A.J.M. Hoes, Mevr. E van Lith de Jeude-van Wely en C.A.J. Wijnstekers. Het boek is vanwege de beperkte belangstelling bij vorige edities in een kleine oplage gedrukt en inmiddels uitverkocht. Op de website van de Oudheidkamer (oudheidkamer-tiel.nl/bwt6.php) vindt u een lijst van de beschreven personen. U kunt het boek raadplegen bij het regionaal archief of in de bibliotheek in Tiel.

Zestien auteurs namen ieder een of meer lemma's voor hun rekening. Op de foto Annemarie Slager-Dijkstra en Emile Smit, die de eindredactie verzorgden. Jan Bouwhuis zorgde voor de vele illustraties in het boek

Foto: Archief Jan Bouwhuis.

Erepenning voor Peter Schipper

Door Bert Leenders

Tijdens de nieuwjaarsreceptie van de Oudheidkamer kreeg museumconservator Peter Schipper uit handen van voorzitter Menko Menalda de erepenning van de Oudheidkamer uitgereikt. Peter nam eind vorig jaar afscheid van de musea in Zaltbommel en Culemborg, maar blijft actief voor het Flipje en Streekmuseum in Tiel. Onze voorzitter: 'Een goede aanleiding om hem deze belangrijke onderscheiding toe te kennen. Hij heeft hem meer dan verdiend.

Peter Schipper heeft buitengewoon veel bijgedragen aan het behoud en uitbreiding van de kennis van de cultuurgeschiedenis van Tiel. Als museumconservator organiseerde hij vele tientallen vaak bijzondere tentoonstellingen in de musea van Culemborg, Tiel en Zaltbommel en gaf hij de drie musea waar hij conservator was een eigentijds gezicht. Als lid van de Historische Werkgroep Tiel schreef hij tal van bijdragen voor de uitgaven van deze werkgroep.

Foto Dick Buijs

Maar de lijst van publicaties is veel langer. Er staan ook meerdere complete boeken op zijn naam. Vooral kunstenaars uit Tiel en omgeving, de grote bedrijven van weleer in Culemborg en Tiel, en de Tielse monumenten hadden daarbij zijn aandacht,' aldus Menalda. Schipper was ook de initiatiefnemer van de succesvolle serie 'Het leven in Tiel' en schreef daar vijftien maanden in ieder nummer meerdere bijdragen voor. Regelmatig was en is hij ook te zien op Stadsv Tiel waarbij hij op pakkende wijze de kijkers informeerde over aspecten van de geschiedenis van Tiel of een bijzonder museumstuk uitlichtte. Dat laatste doet hij nog steeds in een rubriek van dit blad. Regelmatig hield hij in de regio lezingen over diverse onderwerpen. Tradities, volksfeesten, het Tielse fruitbaasje Flipje, cultureel erfgoed en de tweede wereld-

oorlog zijn daarbij veel voorkomende thema's. Inmiddels is zijn faam als een toegankelijk en boeiende inleider in heel Nederland bekend. Hij is een veelgevraagd spreker. Soms maakt een eigen versie van programma's als Schatgraven of Kunst en Kitch deel uit van zijn presentaties. Peter heeft veel kennis van sier- en gebruiksvoorwerpen. Door zijn bekendheid in Nederland en zijn speurzinn kwam Peter Schipper regelmatig voor het museum waardevolle stukken op het spoor, die hij dan met behulp van allerlei fondsen of verenigingen waaronder de Oudheidkamer aankocht. Peter is ook nauw betrokken bij het updaten van de monumentenlijst van de gemeente Tiel. Zijn grote kennis van de Tielse monumentwaardige panden is daarbij van groot belang. Sinds kort maakt hij deel uit van de redactie van de Nieuwe Kroniek.

Een vlooienklap is een karakteristieke kist uit het Rivierengebied die werd gebruikt om kleinigheden in op te bergen en die tevens diende om makkelijker in de bedstee te kunnen stappen. Peter Schipper verhaalt in deze rubriek over de nieuwe aanwinsten van het museum.

'Uit de vlooienklap'

Daalderop: een bevlogen verzamelaar en een ludiek ministerie

Door Peter Schipper

Enige maanden terug was daar zomaar opeens een telefoontje van een echtpaar uit Diemen. Het stel ging verhuizen en wilde de collectie Daalderop objecten die de man had verzameld niet meenemen naar het nieuwe huis. Of het museum misschien interesse had. Nu behoort de collectie Tielse metaalwaren zeker tot de kernverzameling van ons museum dus ik toonde grote interesse en maakte een afspraak. Het blijft altijd spannend, want je weet totaal niet wat

je kunt aantreffen. Soms valt iets tegen, maar deze ontmoeting overtrof werkelijk de stoutste verwachtingen. In grote rekken stonden honderden objecten uit de Daalderop fabriek dicht opeen gepakt uitgesteld, van het vroegste begin tot de laatste productie. Alles was met liefde bijeengebracht via rommelmarkten, veilingen en internetsites. Wat het geheel nog aantrekkelijker maakte, was de staat waarin de kannen, serviezen, bouilloires vazen, broodroosters etc.

Zo trof de auteur de verzameling aan bij de verzamelaar in Diemen. foto: Peter Schipper

verkeerden. Deukjes waren vakkundig verwijderd, losse tuiten weer gesoldeerd en vale tinten tot hoogglans gepoetst. Het mooiste moest nog komen: de eigenaren hadden besloten de hele verzameling aan ons museum te schenken en dat is in deze karige tijden natuurlijk geweldig. Na een langdurige inpaksessie in tientallen verhuisdozen zijn de objecten naar Tiel overgebracht. Ze staan voorlopig in het depot te wachten op inventarisatie en uiteindelijk een geheel nieuwe presentatie in het museum.

Tezelfdertijd maakte ik kennis met een uitzonderlijk creatieve man, Laurens van der Zee, troubadour en stadsdichter van Wageningen. Hij legde contact in zijn hoedanigheid van vertegenwoordiger van het 'Ministerie van in onbruik geraakte zaken'. Samen met kunstenaar Robbert Kamphuis verzamelt hij gebruiksvoorwerpen die eens iedereen kende en hanteerde,

maar die nu vaak uit het collectieve geheugen dreigen weg te zakken. Rond deze in onbruik geraakte zaken maken de twee droogkomische filmpjes en kunstwerken. Op 18 oktober stond de coffeemaker van Daalderop centraal. Omstreeks 1960 had de Tielse fabriek deze koffiepercolator, een ontwerp van de Amerikaanse Presto Company, als licentie in productie genomen. Ook een hogedrukpan en een bak- en braadpan, gereguleerd via de in advertenties hoog aangeprezen 'Control Master', behoorden met toestemming van de Amerikaanse fabriek tot het assortiment. En zo stonden er die ok-

*Het via schenking verkregen 'schilderij' van Daalderop.
Foto: Flipje en Streekmuseum*

toberavond in de Wageningse bibliotheek vier coffeemakers op een rij, waaruit de bezoekers na filmpjes van het ministerie en een lezing van ondergetekende konden genieten van een kopje koffie met de smaak van vervlogen tijden. De avond kreeg voor het museum een onverwacht happy-end, toen aanwezige leden van de familie Daalderop een flink kunstwerk aanboden. Daarop is met behulp van vele stukjes hout de Tielse fabriek in vogelvlucht afgebeeld. Deze

ingelijste intarsia, want zo heet deze techniek officieel, dateert vermoedelijk uit 1930, het jaar dat de firma vijftig jaar bestond. Prominent is tussen de overwegend lichtbruine en beige tinten de toen door het personeel geschonken klok op de lifttoren in groen weergegeven.

En zo zijn we weer een paar stapjes dichterbij het doel van ons museum: het met behulp van objecten vastleggen van de geschiedenis van Tiel en omgeving.

Adriaan P. de Kleuver; de romantische historicus die de Betuwe dichterbij bracht

Door Jan Beijer, oud-redactiechef dagblad Tielse Courant

Zandstraat 35, Veenendaal. Het pand waar Adriaan meer dan 60 jaar woonde.

de historie van het pand. Zandstraat 35. Het was ruim zestig jaar de woning van Adriaan P. de Kleuver. Hier schreef hij zijn verhalen over de geschiedenis en de schoonheid van de Betuwe. Verhalen die in de zeventiger jaren een groot lezerspubliek van het dagblad Tielse Courant wisten te boeien.

De Kleuver was VVV-gids, onderzoeker, veld-

Zandstraat 35 in Veenendaal. Het statige pand staat er nog, gerenoveerd en wel. De toegangsdeur is nog altijd groen. Het is nu het kantoor van een bureau voor innovatieadvies. Op zichzelf vormt die huidige bestemming een schrille tegenstelling met

de historie van het pand. Zandstraat 35. Het was ruim zestig jaar de woning van Adriaan P. de Kleuver. Hier schreef hij zijn verhalen over de geschiedenis en de schoonheid van de Betuwe. Verhalen die in de zeventiger jaren een groot lezerspubliek van het dagblad Tielse Courant wisten te boeien.

bioloog, historicus, schilder, tekenaar, organist, heraldicus, archeoloog, componist en verteller. Een opsomming die ongetwijfeld niet compleet zal zijn. Wij beperken ons hier tot zijn publicaties in de genoemde krant. Publicaties die ervoor gezorgd hebben dat de doorsnee-Betuwenaar meer belangstelling voor de eigen streek heeft gekregen. Zij lieten de Betuwnaren ontdekken dat het als een voorrecht beschouwd mag worden in het oudste woongebied van Nederland te wonen en te leven.

De verhalen van De Kleuver, onlangs gebundeld in het 672 pagina's tellende boek *De Neder-Betuwe*, waren niet alleen inhoudelijk het lezen dubbel en dwars waard, ook de wijze waarop ze opgeschreven werden, is markant. Hij schreef ze in zwierig handschrift op grote vellen ruitjes papier, A2 formaat gevouwen. Zo werd een verhaal, dat in de krant een pagina besloeg, door hem als een fors pakket naar de redactie in Tiel gezonden. Als redactie hadden we er een hele kluit aan. De Kleuver schreef beeldend, in fraaie volzinnen en soms gelardeerd door persoonlijke

ontboezemingen en vaak eigenhandig geïllustreerd met een dunne stift. Voordat zo'n artikel persklaar was gemaakt, was je er als eindredacteur toch een paar uur mee bezig, vooral als het omwille van de ruimte in de krant ingekort moest worden. Je durfde er haast geen regel uit te halen, zo poëtisch zat het vaak in elkaar.

Adriaan schreef over de Betuwse dorpen. Over Ommeren, het dorp van de baron, over Avezaath, de zetel van de heer van Teisterbant, over Opheusden, 'een welbetimmerd dorp', over Echteld, dat hij kenschetste als de schone slaapster. Als het niet over de dorpen ging, verdiepte hij zich in de kenmerken en het karakter van de Betuwe, de streek die hem zo lief was. Of in de natuur, waarin hij zoveel onbekende facetten wist te ontdekken. En zo ontstonden er boeiende artikelen over de kerken, over het dorpsleven, over de kersenpluk, het vogelleven, de kerkorgels en het bijgeloof in de Betuwe. Het zal u als lezer duidelijk zijn: ook deze opsomming is bij lange na niet compleet. Zijn veelzijdigheid gaat elke opsomming in feite te boven.

Met Adriaan P. de Kleuver had ik een bijzonder innige band. Een innemende persoonlijkheid, wars van uiterlijk vertoon, een romanticus. Zijn vader Jan, die schoenmaker was, zou graag ge-

zien hebben dat de jonge Adriaan dit vak van hem overnam. Maar zoonlief toonde zich op de ULO in Veenendaal dermate leergierig, dat hij letterlijk niet hij zijn vaders leest bleef. 'Als kind zat er al een enorme drang in mij om zaken te bewaren, te beschrijven en vast te leggen', zo tekende dagblad Trouw in 1977 uit zijn mond op. Op elfjarige leeftijd schreef hij zijn eerste muzikale compositie en verslond hij een boek over de natuur, dat zijn vader voor twaalf en een halve gulden voor hem had gekocht. In die dagen een kapitaal.

In de werkplaats van zijn vader, verdiepte de jonge schoenmaker zich meer in boeken over flora en fauna, dan dat hij zich verder bekwaamde in het schoenmakersvak. Na de oorlog draaide hij de schoenzaak steeds vaker op slot. Steeds vaker was hij van huis om excursies te organiseren, om op de fiets natuurgebieden in de Gelderse Vallei en de Betuwe te ontdekken en om te protesteren tegen de aantasting van de natuur. Over al die activiteiten krom autodidact De Kleuver in de pen en publiceerde hij in verschillende kranten. Zo groeide zijn nevenactiviteiten uit tot zijn overigens bescheiden broodwinning.

De schoenzaak in het voorhuis en de schoenmakerij daarachter waren in de zestiger jaren al leeg. Alleen de winkelbel rinkelde nog als je de groene voordeur opende. Meestal zat Adriaan in de kamer boven en verwelkomde hij je bovenaan de krakerige trap. Daar bivakkeerde hij te midden van zijn honderden boeken en daar schreef hij zijn verhalen aan de tafel. Als je op zaterdagmiddag binnenkwam, trof je hem steevast in de keuken. Daar maakte hij dan wekelijks zijn 'ge-

Een karakteristiek beeld: aan de praat in een bootje op het benedeneind: Adriaan geheel rechts.

Foto archief Folkert Schuurman

stoomde spekbukkum' schoon aan het aanrecht. Bokking van de markt; hij was er verzot op. Warm eten, zelf koken, na zijn scheiding kwam het er te weinig van. Hij was er te druk voor. Hij wilde er altijd op uit. Wij van de redactie van de krant boden hem soms een rit door de Betuwe aan. Om rond te toeren door het gebied waarvan hij zo ontzettend veel wist. Om door kerken en kastelen te dwalen. Of over stadswallen te klauteren of langs de wielen te banjeren. Wielen, door dijkbreuken ontstane plassen, die het natuurschoon in de Betuwe zo schitterend hebben verrijkt.

Zo nam hij ons mee naar Ommeren waar we het bos rond huize Den Eng doorkruisten. Daar woonde baron van Brakell, door De Kleuver omschreven als een weldoener van het zuiverste water. Voor hem was Frederijk Louis Willem baron van Brakell een welhaast onuitputtelijke bron van inspiratie. De baron ontferde zijn hele familie en liet in zijn testament opnemen dat zijn bezittingen ondergebracht zouden moeten worden in een fonds, genaamd Hulpbetoon aan de arbeidende klasse in de buurtschap Meerten. De Kleuver vertelde zo realistisch en zo bewogen over deze voorvechter voor een beter leven voor de arbeiders en de kleine boeren, dat de geschiedenis leek te herleven. Je zag de baron als het ware herboren worden in het mystieke Brakellse bos.

De redactie van de Tielse Courant kreeg veel enthousiaste reacties van lezers, die gesmuld hadden van de artikelen over de baron. Zo fraai gedocumenteerd en zo knap geschreven! Daar moeten we meer mee doen, zo besloot de redactie. Met als gevolg dat groots in de krant werd aangekondigd dat de lezers met Adriaan de Kleuver op excursie konden gaan in het bos van de baron. Excursies op zondag, waarvoor men zich via

de krant kon aamelden. Het werden trekpleisters van jewelste. De Kleuver trok met soms wel meer dan honderd volgers door de lanen van het bos en hield breed gebarend zijn historische betogen bij

Adriaan P. de Kleuver

Foto archief Folkert Schuurman

oude bomen of op de velden die destijds door de baron op bijna wetenschappelijke wijze werden bewerkt om betere oogsten te krijgen. De Kleuver wist zijn gehoor altijd met rake opmerkingen te vermaken. Zo vertelde hij tijdens de excursie dat het personeel van de baron, de meiden en de knechten, nogal eens misbruik maken van zijn goedheid en het in hen gestelde vertrouwen. De melkmeiden hadden er een handje van de koeien ver het weiland in te drijven om vervolgens met hun vrijers in het lange gras te duiken. Zo duurde het melken onverantwoord lang, aldus de baron. Hij liet de koeien naar open stallen drijven en hield zo vanuit zijn huis toezicht op het melken. Met dit soort anekdotes wist De Kleuver zijn gehoor met groot enthousiasme te boeien. Waar geschiedschrijvers hun publiek nogal eens met dorre en met jaartallen en data doorspekte feiten om de oren slaan, gaf De Kleuver een speelse inblik in het Betuwse leven van weleer. De Betuwe sloot hem in zijn armen.

Zoals gezegd, schreef hij vooral over de Betuwse dorpen. Wat Tiel betreft, was Dirk Vijgh, richter van Tiel en ambtman van de Neder-Betuwe, zijn belangrijkste inspiratiebron. De Kleuver verhaalde bijvoorbeeld dat deze 'Koning van Tiel' zo gepassioneerd was door zijn streven om de

reformatie in de Betuwe door te voeren, dat hij omstreeks 1575 alle in zijn ambtsgebied wonende Betuwenaren naar de voorburch van kasteel Zoelen zou hebben opgetrommeld en ze daar en masse de 'paepische stoutighedens' hebben doen afzweren. Hij noemt dit een door het volk verdraaid feit. 'Het is een lachertje. Zo is de geschiedenis dat in de Neder-Betuwe alle pastoors op een dag gereformeerd werden, ook hoogst twijfelachtig. Aan dit gegeven hoefde slechts de naam Dirk Vijgh toegevoegd te worden en het kasteel van Zoelen zit meteen in het verhaaltje verweven', aldus De Kleuver in een van zijn artikelen over de Koning van Tiel.

Een passage die opnieuw illustreert, hoe hij geschiedschrijving soms terugbracht tot ongecompliceerde, alledaagse beschouwingen, waar een breed publiek voor te vinden was.

Wie luchtig met de geschiedenis omgaat, loopt het risico van intellectuele kant het verwijt te krijgen minder betrouwbaar te zijn. Ook De Kleuver is dat overkomen. Maar hij schroomde niet om zich met verve te verdedigen. In menig verhaal trekt hij van leer tegen beterweters die volgens hem op een verkeerd spoor zitten. En hij doet dan zijn best om hen geargumenteed weer op de rails te krijgen. In het voorwoord van het boek *Neder-Betuwe*, waarin de verhalen van De Kleuver zijn gebundeld en opvallend fraai zijn geïllustreerd, wordt vastgesteld dat hij een romanticus was. Dat zou het beeld kunnen oproepen dat zijn werk niet altijd verantwoord was. 'Uit de controle die is losgelaten op de vele gegevens in dit boek, blijkt dat zeker de verzamelde verhalen uit de jaren zeventig dit beeld niet bevestigen. Hij bekeek de bronnen kritisch, al poneerde hij wel eens een stelling als de gegevens ontoereikend waren om een bevredigende verklaring te vinden,' aldus het voorwoord.

Adriaan P. de Kleuver, de volksschrijver van zijn geliefde Betuwe, overleed op 15 januari 1980 in het ziekenhuis in Veenendaal. Het Gelders Oudheidkundig Contact schreef naar aanleiding van zijn overlijden: 'Zijn aanstekelijk enthousiasme en ongeveinsde liefde voor alle facetten van de Betuwe en het Gelders-Utrechtse grensgebied zullen velen in dankbare herinnering bijblijven'. Door zijn stijl van schrijven, zijn talent om mensen te interesseren voor hun omgeving en voor de bedreigingen daarvan, heeft hij de Betuwe dichterbij gebracht. Hij was zijn tijd vooruit. Een voorsprong, die niet gemakkelijk in te halen is.

Daarvan getuigt ook het in 2012 uitgegeven boek *De Neder-Betuwe*, vorig jaar uitgegeven door het Arend Datema Instituut Kesteren ter gelegenheid van het honderdste geboortjaar van Adriaan P. de Kleuver. Een prachtig werk van een begaafd en veelzijdig mens, aan wie we in de Betuwe veel dank zijn verschuldigd.

Foto Folkert Schuurman

De Neder-Betuwe ISBN 978-90-78695-00-4 telt 671 pagina's is prachtig geïllustreerd en verkrijgbaar bij de Historische Kring Kesteren en de boekhandel Arendsen. Het kost euro 29,95.

Betrouwbaar. Betrokken. Bekwaam.

Nieuws van het Regionaal Archief

Nieuwe kansen door vergroting Regionaal Archief Rivierenland

Door Jan Buylinckx, adjunct-streekarchivaris RAR.

Samenvoeging

Het Streekarchief Bommelerwaard (SAB) is per 1 januari 2014 samengevoegd met het Regionaal Archief Rivierenland in Tiel (RAR). Een dergelijke samenvoeging heeft altijd voor- en nadelen. Daar valt heel veel over te vertellen. Hier zal ik mij beperken tot enkele aspecten van de samenvoeging. Het is een uitdaging voor het RAR om de nadelen van de samenvoeging zo klein mogelijk te houden en de voordelen zo optimaal mogelijk te benutten. Daar wordt hard aan gewerkt, maar het zal uiteraard enige tijd duren voordat de nieuwe medewerkers uit Zaltbommel zijn ingewerkt en de vernieuwde organisatie optimaal draait.

Meer specialisatie en minder kwetsbaar

Door het samengaan ontstond een minder kwetsbare dienst waar meer specialisatie mogelijk is. Vooral wat betreft de inspectietaak, de controle van de vorming van de moderne overheidsarchieven, schoot de afgelopen jaren het Streekarchief Bommelerwaard door gebrek aan middelen tekort in een tijd dat die taak steeds belangrijker wordt. Bij het RAR kan die inspectiefunctie nu voor het hele rivierengebied meer gestalte worden gegeven. Er komen veel ontwikkelingen op de archiefdienst af, bijvoorbeeld op het gebied van het duurzaam beheren van door de overheid geproduceerde geautomatiseerde bestanden (E-depot) en massaconservatie. In een groter verband kan daar beter mee worden omgegaan. Door te kiezen voor één locatie voor de samengevoegde dienst kan onder meer bespaard worden op huisvestingskosten. De expertise van het SAB op het gebied van ontsluiting van archieven, onder meer via de website, kan prima worden gebruikt bij het RAR.

Niet overhaast

Vooralsnog blijven de beide websites van het RAR en SAB nog even afzonderlijk 'in de lucht'. Er wordt gewerkt aan een totaal nieuwe site voor de samengevoegde dienst. Zoals u inmiddels wellicht al hebt gezien is er wel een portal gecreëerd van waaruit naar beide websites wordt verwezen en is de huisstijl van het RAR al zoveel mogelijk doorgevoerd. De Bommelerwaardse gemeenten hebben de toezegging gekregen dat de functionaliteit van de Bommelerwaardse zoeksystemen, met name ten aanzien van het genealogisch zoekstelsel en de krantenviewer, in de nieuwe website zoveel mogelijk behouden blijft.

De inventarissen van alle Bommelerwaardse archieven zijn inmiddels geconverteerd naar het door het RAR gebruikte systeem en dus kan op de site van het RAR gezocht kan worden dwars door alle toegangen heen. Ook de catalogus van de bibliotheek van het SAB en de toegangen op alle bouw- en milieuvergunningen zijn geconverteerd naar de systemen van het RAR en via die website toegankelijk.

Beide diensten kenden een eigen vriendenstichting. Die van de Bommelerwaard heeft een kleine naamswijziging ondergaan, maar blijft vooralsnog bestaan om het RAR te ondersteunen ten aanzien van het verwerven en beheren van Bommelerwaardse archieven en documentatiecollecties.

Digitalisering

De afstand tot belangrijk cultureel erfgoed wordt voor inwoners van de Bommelerwaard groter. Het Regionale Archief zal erg veel moeite doen om aanwezig te blijven in de streek en de belangstelling voor archieven en histo-

Een pagina uit het perkamenten dodenboek van het kapittel van de St. Maartenskerk te Zaltbommel 1303-1569, nu het oudste stuk van het Regionaal Archief Rivierenland.

rie te bevorderen. Die fysieke afstand wordt door toenemende digitale dienstverlening overigens wel steeds minder belangrijk. Veel bronnen kunnen geïnteresseerden thuis al 24 uur per dag bekijken en bestuderen, dichterbij dan ooit. Het RAR en het SAB hebben in het recente verleden al flinke digitaliseringslagen gemaakt en het RAR zal die blijven maken. Een groot aantal veel gebruikte bronnen is online in te zien. Maar nog lang niet alles en het is een utopie om te denken dat binnen nu en enkele jaren de ruim 13 kilometer planklengte aan archieven gedigitaliseerd zal zijn. Het ontbreekt aan financiële middelen om dat materiaal allemaal op korte termijn te ordenen, scanklaar te maken, te digitaliseren en de bestanden online te zetten en te houden. Voor veel materiaal zal de onderzoeker noodgedwongen de gang naar de studiezaal aan het J.S. de Jongplein moeten blijven maken. Daar blijven onderzoekers vier dagen per week welkom, terwijl men in Zaltbommel slechts twee dagen per week onderzoek kon verrichten. Het ligt wel in de bedoeling om binnen afzienbare tijd het digitaliseren op verzoek van onderzoekers mogelijk te maken ('scanning on demand').

Raakvlakken

Er waren vanouds veel raakvlakken tussen de werkgebieden van het SAB en RAR. Een aantal van de nu van de Bommelerwaard naar Tiel verhuisde archieven is

zeker ook van groot belang voor de rest van het werkgebied van het RAR. De Tielerwaard en de Bommelerwaard hadden voor Franse Tijd dezelfde ambtman en de besturen van beide ambten vergaderden in het stadhuis van Zaltbommel. De administraties van beide ambten werden in de loop van de tijden niet goed gescheiden. Ook al kwam het in het recente verleden al enkele malen tot een uitruil van stukken, de beide archieven konden feitelijk niet los van elkaar worden gezien en zijn in hoge mate complementair. Er zijn nu eenmaal registers en series die stukken over beide ambten bevatten. Gelukkig zijn nu beide archieven bij dezelfde archiefdienst ondergebracht.

Onderzoekers hebben soms niet in de gaten dat de criminele rechtspraak voor de dorpen in de Tielerwaard in principe, net als voor de dorpen in de Bommelerwaard, werd uitgeoefend door de Schepenbank van Zaltbommel. In het archief van die rechtbank tref je dus niet uitsluitend Bommelerwaardse zaken aan.

Er zijn meer voorbeelden, ook op kerkelijke gebied. Zo heeft de Classis Bommel van de Hervormde Kerk, waarvan het mooie archief vanaf 1612 nu ook in Tiel berust, ook de Tielerwaard tot werkgebied. Sinds 1816 is die classis opgedeeld in de ringen Bommel en Tuil en ook de stukken van die ringen bevinden zich in dit archief. Hetzelfde geldt voor de classis van de Gereformeerde Kerken in Nederland, waarbij kerken in de Bommelerwaard en delen van de Tielerwaard en de Neder-Betuwe, vanaf 1892 lange tijd verenigd waren in één classis, waarvan het archief nu ook bij het RAR kan worden geraadpleegd.

Los van dit soort overduidelijke voorbeelden is het natuurlijk zo dat de steden en dorpen in het rivierengebied eeuwenlang betrekkingen met elkaar onderhielden en dat de neerslag daarvan terug te vinden is in de diverse overheidsarchieven, die nu onder één dak te vinden zijn in Tiel.

DE NIEUWE KRONIEK is een uitgave van de

Vereniging Oudheidkamer voor Tiel en Omstreken

De Oudheidkamer is opgericht in 1901 en houdt zich bezig met het verleden van Tiel en omgeving en de relatie daarvan met het heden. De vereniging deelt zijn kennis over het cultureel erfgoed van stad en regio met beleidsmakers en anderen belanghebbenden en volgt kritisch de ontwikkelingen die dit erfgoed aantasten. De vereniging stimuleert initiatieven die het aandachtsterrein van de vereniging raken. De programmacommissie biedt de leden van de vereniging ieder jaar een uitgebreid lezingen- en excursieprogramma. Naast stad- en streekgebonden onderwerpen krijgen daarbij ook meer algemene onderwerpen op cultuurhistorisch gebied aandacht.

De vereniging kent de volgende werkgroepen:

DE ARCHEOLOGISCHE WERKGROEP BATO waakt over de bodemschatten en zorgt voor het documenteren en toegankelijk maken van bijzondere bodemvondsten.

Contact: Willem Spekking: spekking@xs4all.nl

DE HISTORISCHE WERKGROEP TIEL verzorgt regelmatig streekgebonden publicaties en legt het heden en herinneringen aan het recente verleden vast in beeld en geluid.

Contact: Beatrijs van Dijk: BvDijk@rarrivierenland.nl

DE COMMISSIE ERFGOED waakt over de talrijke monumenten en ander cultureel erfgoed in Tiel en regio.

Contactadres: Bert de Boer (0488-422575)

Contactadres bestuur: Willem Rijnke, secretaris, 0344-759262, Wilhelminalaan 10, 4002 AX Tiel.

e-mail: secretaris@oudheidkamer-tiel.nl.

Het lidmaatschap van de Oudheidkamer voor het verenigingsjaar 2013-2014 bedraagt 16.00 euro per jaar.

Nieuwe leden kunnen zich opgeven bij de secretaris.

Uitgebreide informatie over de vereniging, de werkgroepen, het jaarprogramma en de uitgegeven en nog voorradige boeken vindt u op www.oudheidkamer-tiel.nl. Daar vindt u ook in het digitale archief de inhoud van de eerder verschenen nummers van dit blad.

(Eind)redacteur van dit nummer: Bert Leenders, 0344-652287, Goossen Janssenstraat 3, Ophemert.

e-mail: bnleenders@hetnet.nl

Redactie vanaf no. 2 van deze jaargang: Bert Leenders, Pierre van der Schaaf, Peter Schipper en Wim Veerman.

Vormgeving omslag en binnenwerk: Gert de Kruijff, Oldeberkoop

Druk: Van Horssen OJ Service, Waardenburg

Leden van de Oudheidkamer ontvangen de Nieuwe Kroniek gratis.

Omslagfoto: De Tolhuiswal in Tiel in 1901, Ansichtkaart uit de collectie van het Flipje en Streekmuseum Tiel.